

Teoretická studie

CHOCHOLE, T. 2015. Význam funkční gramotnosti v souvislosti se změnami v oblasti trhu práce. *Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání*, roč. 5, č. 1, s. 58–72. ISSN 1804-526X. DOI: <http://dx.doi.org/10.11118/lifele2015050158>.

Příspěvek redakce obdržela: 30. 12. 2014.

Upravený příspěvek po recenzním řízení přijat k publikování: 13. 4. 2015.

VÝZNAM FUNKČNÍ GRAMOTNOSTI V SOUVISLOSTI SE ZMĚNAMI V OBLASTI TRHU PRÁCE

Tomáš Chochole

Abstrakt: Technologický vývoj a postupná proměna trhu práce v globální ekonomice kladou stále větší důraz na rozvoj funkční gramotnosti dospělých. Pracovních míst pro lidi se základním vzděláním v Evropské unii postupně ubývá ve prospěch zaměstnání, kde je vyžadována vyšší kvalifikace. Ta se však vyznačují vyššími nároky na kompetence a praktické dovednosti. Význam funkční gramotnosti v globální společnosti roste nejen z hlediska pracovního života, ale i sociálního začleňování a plnění společenských rolí. Společnost se digitalizuje, a tak se práce s textem a se základními matematickými operacemi stává prakticky každodenní nutností bez ohledu na stupeň dosaženého vzdělání či konkrétní profesi člověka. Dobrá úroveň funkční gramotnosti v tomto případě otevírá bránu nejen k vyšší efektivitě práce, ale i k lepšímu pracovnímu uplatnění. Mezinárodní výzkumy zaměřené na funkční gramotnost dospělých ale odhalují, že tyto dovednosti určitým skupinám dospělé populace chybějí, což může ohrožovat nejen jejich postavení na pracovním trhu, ale i jejich další fungování v moderní společnosti.

Klíčová slova: trh práce, kvalifikace, vzdělávání dospělých, funkční gramotnost

THE IMPORTANCE OF FUNCTIONAL LITERACY IN RELATION TO CHANGES IN THE LABOR MARKET

Abstract: The technological development and the gradual transformation of the labour market in the global economy put increasing emphasis on the development

of adults' functional literacy. Number of jobs for people with basic education in the EU gradually declines in favour of jobs that require higher qualification. It is, however, characterized by higher demands for competencies and practical skills. Importance of functional literacy in global society is growing not only in terms of working life, but also through social inclusion and social roles. Our society is being digitized therefore work with text and basic maths operations becomes routine, regardless of the level of education or profession of the employee. Good level of functional literacy opens the door not only to higher work efficiency, but also to better employment. The international literacy research focused on the functional literacy of adults imply that specific groups of adults lack these skills and they can be at risk in the labour market and also in their life in the modern society.

Key words: labour market, qualification, adult education, functional literacy

Technologický pokrok nemusí být naším nepřítelem. Odjakživa pomáhá lidské společnosti v jejím rozvoji i se všemi důsledky, které tento posun přináší. Naše historie je plná příkladů, na nichž bychom mohli demonstrovat jak pozitivní, tak i negativní dopady technologického vývoje. Vzpomeňme například na tzv. Archimédův šroub (princip jednoduchého čerpadla), Gutenbergův knihtisk nebo Bellův telefon. Změna technologií je s našimi životy pevně svázána a očekává se, že se člověk dokáže těmto změnám průběžně přizpůsobovat a využívat je především ve svůj prospěch.

Když zhruba před 250 lety začínala průmyslová revoluce, dalo by se říci, že svět postupně přestal být tím světem, jakým dříve byl. Podobnou změnou prochází naše současná společnost prostřednictvím technologické revoluce. Společně s ní vznikají nové nároky na naše znalosti, dovednosti i samotnou práci a proměňují se i naše zavedené sociální principy chování a jednání. Stejně jako v minulosti nepomohlo dělníkům rozbíjení nových strojů, které je tzv. měly připravovat o práci, tak i dnes nemůžeme novým technologiím dlouhodobě vzdorovat.

V tomto kontextu by nás proto neměly zneklidňovat zprávy o tom, že ve Velké Británii ohrožuje automatizace více než 10 mil. pracovních míst a že prostřednictvím nových technologií bude přibližně 35 % současných pracovních míst v průběhu nejbližších dvaceti let zrušeno a lidskou práci nahradí stroje (Tovey, 2014). Takové změny nás totiž čekají v České republice také a je samozřejmé, že se nejvíce dotknou nízkopříjmových skupin obyvatelstva. Největší změnou na trhu práce v současné době je totiž to, že manuální profese jsou technologizovány, což významným způsobem zvyšuje nároky na znalosti a dovednosti lidí, kteří v těchto profesích pracují.

V důsledku toho začíná být v posledních dekadách kladen velký důraz na funkční gramotnost, a to především v základním používání výpočetních technologií, praktikování běžných matematických operací, porozumění

textu a dovednosti jednoduchého zápisu informací u lidí, kteří dříve tyto dovednosti ke své práci nepotřebovali. Průcha, Walterová a Mareš (2013, s. 70) identifikují funkční gramotnost jako potřebnou výbavu člověka, aby mohl uskutečňovat různé aktivity v běžném životě: aby nejen četl, ale i chápal význam přečteného, aby dokázal pracovat s formuláři, grafy a tabulkami. Na rozdíl od základní gramotnosti, při níž jde o osvojování elementárních dovedností čtení, psaní a počítání, dochází v případě funkční gramotnosti již k přímé aplikaci těchto získaných dovedností. Palán (1997, s. 41) uvádí, že se jedná o dovednosti, které dokážou člověka naplno zapojovat do společenského dění, a v užším pojetí tohoto termínu pracuje s potřebnou výbavou pro zdárné zvládnání pracovních úkolů. Matějů (1998) funkční gramotnost definuje ještě konkrétněji jako „schopnost porozumět a použít psané informace v každodenních aktivitách (doma, na pracovišti, v místě bydliště) k dosažení svých cílů a k rozvoji svých schopností – je to schopnost člověka aktivně participovat na světě informací“.

S rozvojem informačních a komunikačních technologií (ICT) se v posledních letech mezi uvedené složky funkční gramotnosti řadí ještě tzv. ICT gramotnost, která není přímo zaměřena na ovládnutí výpočetní techniky, ale na její používání při řešení pracovních nebo jiných úkolů. Průcha a Veteška (2012, s. 128) uvádějí, že člověk bude muset být schopen ve flexibilně fungujícím světě používat ICT zařízení „při řešení různých situací při učení“, v osobním i pracovním životě.

Význam funkční gramotnosti pro občany Evropské unie tak stále roste, neboť společnost se při svém fungování stále častěji orientuje na psaný text. Tyto dovednosti jsou zároveň důležité nejen pro získání a udržení stálého zaměstnání, budování rodiny, ale i pro rozvoj kvalitního občanského života (EU High . . . , 2012, s. 21).

1 Identifikace nízké funkční gramotnosti v populaci dospělých

Problematikou mezinárodního srovnání funkční gramotnosti dospělých se pod patronací Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) v posledních letech zabývalo několik výzkumů, *Adult Literacy and Life Skills Survey* (ALL, 2003–2008), *International Adult Literacy Survey/Second International Adult Literacy Survey* (IALS/SIALS, 1994–1998) a *Programme for International Assessment of Adult Competencies* (PIAAC, 2008–2013), z nichž se Česká republika účastnila posledních dvou. Ani v jednom z nich čeští dospělí v celkovém srovnání nedosáhli výrazně podprůměrných výsledků,

ale přesto má smysl se některými dílčími závěry těchto výzkumů zabývat. Naznačují totiž možná rizika, která nás v budoucích letech mohou potkat.

Mezinárodní průzkumy nepoužívaly pokaždé identickou metodiku ani úplně stejné terminologické pojmenování jednotlivých složek funkční gramotnosti. Ze závěrečných zpráv výzkumů SIALS a PIAAC přesto vyplývá, že dospělá populace v České republice vykazovala nadprůměrné skóre v numerické gramotnosti. V ostatních oblastech je situace poněkud komplikovanější.

Ve výzkumu SIALS zaostávali dospělí podle Matějů (1998) nejvíce v oblasti práce s informacemi, a to ve způsobu jejich vyhledávání, třídění a aplikace a pak také ve schopnosti porozumění textům. Celkové rozdíly ve výsledcích obou výzkumů z hlediska čtenářské gramotnosti jsou sice statisticky nevýznamné (Straková, Veselý, Kelblová, 2013, s. 4), za alarmující by se ale dalo považovat zjištění PIAAC, že 80 % absolventů nematuritních oborů má v oblasti čtenářské gramotnosti velké nedostatky. Straková, Veselý a Kelblová (2013, s. 103) k tomu uvádějí, že je potřeba nalézt řešení tohoto stavu v souvislosti s největším ohrožením této skupiny lidí na pracovním trhu.

Průměrné skóre bylo dosaženo v oblasti řešení problémů v prostředí informačních technologií (neboli v ICT gramotnosti) v šetření PIAAC (tabulka 1), kde se tato dílčí gramotnost vůbec poprvé zkoumala. V detailním pohledu na nejvyšší, třetí úroveň způsobilosti dosáhlo 6,6 % dospělých osob a 33,1 % se zařadilo do druhé úrovně způsobilosti. S nejnižšími dovednostmi se v České republice potýká minimálně 41,7 % dospělé populace (28,8 % na první úrovni způsobilosti a 12,9 % pod první úrovní způsobilosti). To je dostatečně velká skupina populace, s níž by mělo smysl v rámci dalšího vzdělávání intenzivně pracovat, jako se tomu děje ve vyspělých evropských zemích nebo i ve Spojených státech amerických, Kanadě a Austrálii.

Z hlediska technologického rozvoje bude stěžejní důraz v příštích letech kladen na ICT gramotnost, která je ovšem podmíněna odpovídající úrovní čtenářských a matematických dovedností, bez nichž nebude možné digitální gramotnosti vůbec dosáhnout (Kelblová, Modráček, 2014, s. 8). Například Česká školní inspekce v projektu Národní systém inspekčního hodnocení vzdělávací soustavy v České republice (NIQUES) definuje ICT gramotnost jako schopnost (Kelblová, Modráček, 2014, s. 8):

- rozeznat potřebu informací (problém);
- s přihlédnutím k charakteru informací je najít, získat, posoudit a spravovat;
- zpracovat informace, znázornit (modelovat) problém;

Tabulka 1

Porovnání procentuálního zastoupení dospělých ve věku 16–65 let a nejmladší věkové kohorty 16–24 let na jednotlivých úrovních způsobilosti ICT gramotnosti

Státy OECD	Úroveň způsobilosti													
	Pod úrovní 1		Úroveň 1		Úroveň 2		Úroveň 3		Bez zkušenosti s počítačem		Rozhodli se pro písemný test		Neprošli testem ICT	
	16–65 let	16–24 let	16–65 let	16–24 let	16–65 let	16–24 let	16–65 let	16–24 let	16–65 let	16–24 let	16–65 let	16–24 let	16–65 let	16–24 let
Anglie/Sev. Irsko (VB)	15,1	9,8	33,9	39,7	29,1	35,8	5,6	6,6	4,3	0,7	4,5	0,8	5,8	4,1
Austrálie	9,2	6,7	28,9	32,2	31,8	41,7	6,2	8,9	4,0	0,4	13,7	6,9	3,5	2,1
Česká republika	12,9	8,1	28,8	31,0	26,5	43,1	6,6	11,7	10,3	0,6	12,1	4,0	2,2	1,5
Dánsko	13,9	7,2	32,9	34,6	32,3	42,4	6,3	8,0	2,4	0,1	6,4	2,5	5,3	4,9
Estonsko	13,8	8,2	29,0	35,2	23,2	41,4	4,3	9,1	9,9	0,1	15,8	3,7	3,4	1,9
Finsko	11,0	3,6	28,9	29,7	33,2	50,4	8,4	11,5	3,5	0,0	9,7	1,8	5,2	3,1
Francie	–	–	–	–	–	–	–	–	10,5	0,5	11,6	3,9	6,0	1,4
Irsko	12,6	9,9	29,5	37,8	22,1	35,5	3,1	4,7	10,1	0,6	17,4	7,2	4,7	3,8
Itálie	–	–	–	–	–	–	–	–	24,4	2,5	14,6	6,3	2,5	3,1
Japonsko	7,6	5,9	19,7	21,9	26,3	35,7	8,3	10,2	10,2	1,6	15,9	12,9	10,7	10,5
Jižní Korea	9,8	2,6	29,6	27,9	26,8	53,6	3,6	9,9	15,5	0,7	5,4	0,8	9,1	4,6
Kanada	14,8	9,0	30,0	32,0	29,4	40,9	7,1	9,9	4,5	0,2	6,3	1,9	5,9	4,6
Německo	14,4	9,1	30,5	32,8	29,2	43,2	6,8	10,9	7,9	0,5	6,1	1,3	3,7	1,5
Nizozemsko	12,5	5,1	32,6	30,8	34,3	46,9	7,3	11,4	3,0	0,0	4,5	1,6	3,7	2,8
Norsko	11,4	7,0	31,8	31,9	34,9	46,7	6,1	8,1	1,6	0,2	6,7	1,1	5,2	4,1
Polsko	12,0	11,4	19,0	30,6	15,4	30,3	3,8	7,6	19,5	0,7	23,8	12,4	6,5	7,0
Rakousko	9,9	7,2	30,9	33,9	28,1	41,9	4,3	8,8	9,6	0,2	11,3	4,6	4,0	2,5
Slovenská republika	8,9	8,0	28,8	38,0	22,8	36,3	2,2	4,2	22,0	4,8	12,2	6,9	2,2	1,6
Spojené státy	15,8	10,7	33,1	38,7	26,0	31,1	5,1	6,5	5,2	0,8	6,3	3,0	4,1	3,5
Španělsko	–	–	–	–	–	–	–	–	17,0	1,2	10,7	3,5	6,2	4,5
Švédsko	13,1	5,2	30,8	28,3	35,2	49,9	8,8	11,7	1,6	0,4	5,7	0,7	4,8	3,6
Vlámsko (Belgie)	14,8	7,0	29,8	28,7	28,7	46,0	5,8	11,1	7,4	0,2	4,7	1,8	3,5	1,1
Průměr	12,3	7,5	29,4	32,4	28,2	41,7	5,8	9,0	9,3	0,8	10,2	4,1	4,9	3,5

Zdroj: Kelblová a Modráček (2014).

- používat vhodné pracovní postupy (algoritmy) při efektivním řešení problémů;
- tvořit a spolupracovat;
- vhodným způsobem informace i výsledky práce prezentovat a sdílet ve svém vzdělávacím prostředí;
- při práci dodržovat etická pravidla, zásady bezpečnosti a právní normy.

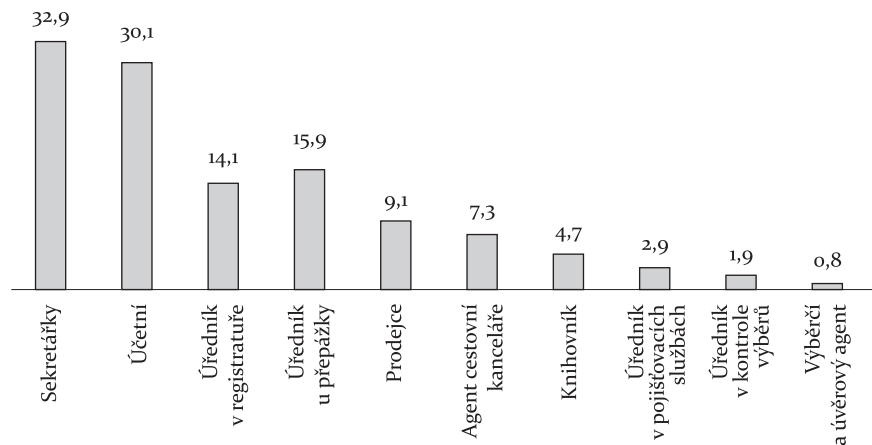
Je zřejmé, že kvalitní osvojení informační gramotnosti se prakticky neobejde bez dobré úrovně čtenářství a základních matematických operací. Z mezinárodního šetření PIAAC v tomto kontextu také vyplývá, že domácí populace dospělých stále ještě nebere zcela vážně, jak významnou roli v nejbližší době sehrají v pracovním i osobním životě počítačové technologie a jak velký důraz bude přisuzován dovednostem s nimi pracovat, například z hlediska uplatnitelnosti na pracovním trhu (Kelblová, Modráček, 2014, s. 9).

2 Proměna trhu práce a význam funkční gramotnosti v globální společnosti

Počátkem prosince 2014 ohlásila americká společnost Knightscope, že na trh uvádí první generaci robotických strážných (v současné době již zabezpečují sídlo společnosti Microsoft v Silicon Valley), aby v nejbližších měsících začaly zajišťovat ostrahu firemních objektů a budov. Výrobce bude bezpečnostní roboty zájemcům pronajímat a předpokládá, že cena hodinového pronájmu bude poloviční oproti běžné hodinové mzdě pracovníků bezpečnostních agentur. Tento a mnohé další příklady nám postupně poodhalují, jak jsou nové technologie implikovány do profesí, v nichž dříve nacházeli dominantní uplatnění lidé s nižším vzděláním.

Významnou roli v tomto procesu změn samozřejmě hrají finanční náklady, neboť od určitého okamžiku se podnikům vyplatí investovat do nových technologií s cílem automatizovat určitý typ práce bez ohledu na lidi, kteří doposud danou práci vykonávali. Práce člověka bude za několik let v některých zaměstnáních pravděpodobně nahrazena výkony moderního robota. Podle Levyho a Murnane (2004, s. 4) tak dochází k novému naplnění významu slov „dělba práce“ Adama Smithe s tím, že se jedná o hledání toho, v jakých činnostech mohou být lidé nebo počítače lepší a jaké dovednosti budou lidé potřebovat k profesím, které by mohli zastávat i v budoucnu.

K takovému neřízenému způsobu nové dělby práce dochází průběžně, ale pokud se na některé obory dokážeme podívat z dlouhodobější perspektivy, mohou se tyto změny jevit jako skokové. Podle britského statistického úřadu tak například jen v Londýně dochází od počátku tisíciletí ke snižování počtu

Zdroj: Tovey (2014, upraveno).

Obrázek 1. Mizející pracovní pozice v Londýně od roku 2001 (v tis.)

pracovních míst i v oblasti služeb (cestovní ruch, pojišťovnictví) a administrativy (asistenti, účetní) – viz obrázek 1.

K podobnému ohrožení určitých typů pracovních míst nedochází jen ve Velké Británii. Frey a Osborne (2013, s. 38) uvádějí, že z celkového počtu pracovních míst ve Spojených státech amerických se 47 % nachází ve vysokém riziku ohrožení digitalizací. Jedná se například o některé pracovní pozice v dopravě, logistice a administrativě, kde by v horizontu nejbližších deseti až dvaceti let mělo dojít k masivnímu zavedení počítačových technologií do výroby. A obdobně je tomu i z hlediska predikce vývoje pracovního trhu v celé Evropské unii. Období, kdy lidé s nízkou kvalifikací mohli zastávat relativně dobře placené místo s dlouhodobou perspektivou a nemuseli se o ně obávat, pomalu končí. V globálním měřítku se pracovní trh pro tuto pracovní skupinu neustále zmenšuje a naopak stoupá poptávka po lidech s vyšším stupněm znalostí a dovedností. V zaměstnáních, která jsou dnes hůře placena, naopak zaměstnavatelé vyžadují od zaměstnanců vyšší úroveň funkční gramotnosti třeba i z bezpečnostních a provozních důvodů. Lidé s nízkou úrovní gramotnosti jsou tak čím dál tím více ohroženi vyšší mírou nezaměstnanosti (EU High. . . , 2012, s. 24).

V kontextu dlouhodobých technologických a inovačních změn v průmyslové oblasti i sektoru služeb by přirozeně své největší uplatnění měly nalézat odborné kompetence lidí, kteří se chtějí na trhu práce uplatňovat. Vedle nich se však jako stále nepostradatelné ukazuje osvojení funkční gramotnosti,

s níž přicházíme do kontaktu při vstupu do vzdělávacího systému, v jehož rámci máme také k jejich zdokonalování asi největší příležitost i čas.

Umět dobře číst, psát, počítat a ovládat počítač je dnes již považováno za zcela běžné, a proto se na tyto dovednosti všeobecně nahlíží jako na samozřejmou (a mnohdy i přirozenou) výbavu každého člověka.

Moderní technologie v posledních desetiletích kladou velký důraz na efektivní využívání těchto dovedností nejen v pracovním, ale i sociálním životě. I proto se v mezinárodních průzkumech dlouhodobě porovnává schopnost aplikace těchto dovedností do praxe, neboť digitální věk, v němž se nalzáme, přináší do života člověka nové úkoly a nové výzvy. V důsledku globalizace pracovního trhu dochází ze strany zaměstnavatelů k novým požadavkům na flexibilní přenositelnost a uplatnitelnost znalostí a dovedností zaměstnanců v nestandardních situacích. V tomto případě se jedná o tzv. klíčové kompetence, mezi něž řadíme i složky funkční gramotnosti, jako například používání ICT technologií, nebo jazykovou gramotnost (Somr et al., 2006, s. 47).

Pozornost, která se upíná k problematice funkční gramotnosti v kontextu pracovního trhu, vychází z dlouhodobých průzkumů pod patronací OECD, které sledují úroveň těchto dovedností potřebných pro úspěch v běžném i pracovním životě. Mezinárodní šetření od konce 90. let minulého století ale ukázala, že společnost není funkčně gramotná na stejné úrovni a že existují skupiny lidí, kteří mají tuto gramotnost na velmi nízké úrovni. Děje se tak navzdory rostoucímu pronikání informačních technologií do lidského života a rostoucímu významu práce s textem. Veteška a Tureckiová (2008, s. 25) hovoří v této souvislosti o možnostech cílené aplikace znalostních kapacit.

Podle Münicha, Ondka a Straky (2012, s. 14) lze definovat vztah mezi úrovní gramotnosti a hospodářským růstem. Pokud by se podařilo prostřednictvím vzdělávání posunout průměrnou úroveň kognitivních dovedností patnáctiletých žáků v České republice o 25 bodů, tak by takový posun mohl v průběhu následujících osmdesáti let představovat až 325 % současného ročního HDP, což je přibližně přírůstek více než 12 bil. Kč. Pokles nebo stagnace těchto dovedností u generace mladých lidí vede samozřejmě k odpovídající úměrné ztrátě HDP.

Také zaměstnavatelé považují funkční gramotnost za významný faktor, který ovlivňuje pracovní výkonnost zaměstnanců. Tento typ dovedností pro ně má téměř stejnou důležitost jako odbornost, která je nutná pro výkon specifických profesí. Z analýzy *Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů škol – šetření v sekundárním sektoru* (Doležalová, Vojtěch, 2013, s. 12) vyplývá, že pro zaměstnavatele je nejdůležitější v tomto ohledu vyváženost. Zaměstnavatelé zároveň do budoucna očekávají, že významnou úlohu budou

mít v pracovním prostředí například i další dovednosti. Kromě zběhlosti v používání výpočetní techniky bude čím dál důležitější také adaptabilita a schopnost řešit problém.

Autoři v rámci svého šetření pracují s termínem klíčové kompetence, jejichž jednou složkou je i funkční gramotnost. Ta je v tabulkovém výčtu zastoupená kompetencemi: čtení a porozumění pracovním instrukcím; komunikační schopnosti; práce s čísly při pracovním uplatnění; zběhlost v používání výpočetní techniky. Tyto vyjmenované dovednosti jsou podle zaměstnavatelů velmi potřebné k pracovnímu výkonu.

Abyste potřebné dovednosti pracovníků posilovaly již v období školního vzdělávání a tím docházelo k lepší přípravě absolventů na vstup na trh práce, považují zaměstnavatelé za důležité, aby se školy v přípravě svých žáků (a to bez ohledu na stupeň dosaženého vzdělání) zaměřovaly v kontextu kompetenčních potřeb především na rozvoj čtení a porozumění pracovním instrukcím, ochotě učit se, schopnosti nést zodpovědnost a řešit problém. Uvedené dovednosti dosahovaly v tabulkovém přehledu (tabulka 2) také nejnižších aritmetických hodnot, což zdůrazňuje jejich potřebnost. Tato skutečnost vychází z praktických zkušeností, které mají firmy se svými pracovníky; tyto nedostatečně rozvíjené kompetence jim dlouhodobě vytvářejí bariéry v plnění konkrétních pracovních úkolů či v jejich dalším rozvoji.

Pro socializaci člověka ve společnosti nabývá funkční gramotnost stále většího významu. Kromě pracovních nároků jsou totiž lidé vystavováni zodpovědnosti nejen za svůj každodenní osobní život, ale i za dlouhodobá rozhodnutí a sociální aktivity, jimiž například mohou být on-line komunikace a bankovníctví, využívání dlouhodobých služeb, plánování důchodu, e-government, elektronické nakupování nebo i politická a sociální angažovanost. Porozumění psanému textu a mít schopnost také text komponovat tak, aby řešenému problému porozuměli i ostatní, se ukazuje být základním stavebním kamenem pro plynulé osvojování si i dalších složek funkční gramotnosti. Stávající změny vyvolávají poptávku po schopnostech řešit složitější úkoly a zadání, k nimž lidé nutně potřebují mít na určitém stupni čtenářskou a numerickou gramotnost (EU High. . . , 2012, s. 26).

3 Možnosti efektivního rozvoje funkční gramotnosti mezi dospělými

V České republice se zatím s výsledky mezinárodních výzkumů gramotnosti dospělých pracovalo jako s prostými fakty, na něž nenavazoval žádný systémový návrh řešení. O prioritním rozvoji funkční gramotnosti se přitom na národní úrovni hovořilo již před sedmi lety. Její důležitost zdůrazňuje napří-

Tabulka 2

Význam klíčových kompetencí pro jednotlivé vzdělanostní skupiny zaměstnanců

Kompetence	Důležitost kompetencí (hodnoty aritmetického průměru)			
	Vyučení	Střední s maturitou	VŠ	Celkem
Čtení a porozumění pracovním instrukcím	1,60	1,25	1,10	1,34
Nést zodpovědnost	1,75	1,36	1,08	1,43
Ochota učit se	1,70	1,36	1,19	1,44
Schopnost řešit problém	1,88	1,35	1,10	1,48
Schopnost týmové práce	1,74	1,47	1,30	1,52
Adaptabilita a flexibilita	1,86	1,50	1,28	1,57
Schopnost rozhodovat se	2,06	1,46	1,15	1,59
Umění jednat s lidmi	2,22	1,52	1,21	1,69
Schopnost řešit stresové situace	2,11	1,60	1,27	1,70
Komunikační schopnosti (ústní a písemný projev)	2,36	1,50	1,13	1,71
Zběhlost v zacházení s informacemi	2,29	1,55	1,20	1,72
Práce s čísly při pracovním uplatnění	2,24	1,57	1,26	1,73
Zběhlost v používání výpočetní techniky	2,62	1,46	1,21	1,82
Schopnost prezentace a vyjádřit svůj názor	2,42	1,69	1,23	1,83
Schopnost vést	2,69	1,87	1,32	2,02
Zběhlost v cizích jazycích	2,90	2,19	1,56	2,27

Pozn.: Čím nižší hodnota aritmetického průměru, tím je daná znalost, schopnost či dovednost důležitější. Zvýrazněny jsou nejdůležitější kompetence pro porovnání ve sloupcích.

Zdroj: Doležalová a Vojtěch (2013).

klad Strategie celoživotního učení ČR (2008, s. 58), kde se uvádí, že „funkční gramotnost ovlivňuje schopnost lidí efektivně se učit, a tím je ovlivněna i míra, do jaké může být realizována myšlenka celoživotního učení. Nízká úroveň rozvoje těchto kompetencí v ČR u patnáctiletých žáků i v dospělé

populaci tedy musí nutně směřovat ke změnám v obsahu a metodách výuky v počátečním i dalším vzdělávání“.

Praxe zároveň nefunguje tak, že by si toto téma vzaly za své vzdělávací organizace a začaly s ním individuálně pracovat a cestou pokusů hledaly adekvátní východiska. Určité dílčí náznaky sice existují, ale je zcela evidentní, že i kdyby tento diferencovaný způsob práce v praxi vznikl a byl úspěšně udržován, bez systémového přístupu, který by dokázal od určité časového okamžiku nastavit výchozí parametry a hlediska pro celou společnost stejně, nemůže plošně a rychle dojít k pozitivním změnám, jež by se projevily při dalším internacionálním měření.

To nás znevýhodňuje proti ostatním vyspělým zemím, které se problematikou funkční gramotnosti zabývají dlouhodobě, přestože v mezinárodním srovnání dosahují mnohdy lepších výsledků než tuzemská populace. Navíc z podstaty věci také vyplývá, že řešení nemůže být očekáváno v řádu měsíců, ale že se jedná o komplikovanou souhru několika faktorů, jejichž kladná souvztažnost může u ohrožených skupin obyvatelstva přinést výsledky teprve za několik let, případně se může projevit až u nových generací. Přehlížení tohoto problému žádné řešení nepřinese, jen bude jeho důsledky oddalovat a ty se mohou časem projevit s kumulovaným efektem.

Identifikace tohoto problémového jevu je pouze první fází na dlouhé cestě k jeho úspěšnému vyřešení. Mnoho vyspělých zemí se proto začalo tímto tématem zabývat již v předchozích letech, nás tento vývoj pravděpodobně teprve čeká. To potvrzuje i Rabušicová (2002, s. 42), která uvádí, že z dlouhodobých sociálně-ekonomických ukazatelů se dá očekávat, že se po lidech budou vyžadovat spíše lepší dovednosti v této oblasti, než že bychom se spokojili s jejich nižším stupněm.

Obdobně jako v oblasti primárního školství hraje osvěta a motivace klíčovou roli také v rozvoji funkční gramotnosti dospělých. Dospělí lidé obvykle trpí nedostatečnou motivací, přisuzují dalšímu vzdělávání nízkou prioritu a mají rovněž potíže s nalézáním odpovídajícího řešení jejich vlastní situace (Rein, 2010, s. 52).

Situace je dokonce o dost složitější, neboť získávání důvěry dospělého člověka je determinováno mnoha faktory, které si skupina účastníků s sebou přináší, a proto vyžaduje specifické přístupy. V oblasti funkční gramotnosti se tudíž můžeme setkat s ještě většími bariérami ze strany účastníků, než je tomu u tradičních kurzů pro dospělé, zaměřených například na rozvoj odbornosti nebo cizích jazyků.

Zahraníční zkušenosti potvrzují, že bariéry na straně účastníků představují mnohem větší problém, neboť naprostá většina dospělých se sice v rámci svého primárního vzdělávání učila číst, psát, počítat a setkala se s počítačem,

přesto mají s těmito dovednostmi stále potíže a nevědí proč. Je tedy otázkou, jak široké veřejnosti srozumitelně představit problematiku gramotnosti, motivovat ji a najít vhodné způsoby, jak ji zapojovat do takového typu vzdělávání.

Rozhodující vliv na motivaci dospělých má otevření tématu k široké odborné diskusi, do níž bude zapojena také veřejnost. V Lucembursku se o to před dvěma lety pokusili spuštěním celostátní informační a osvětové kampaně pod záštitou ministerstva školství, jejímž cílem bylo problematiku zpropagovat a přimět dospělé ke vstupu do speciálních kurzů na rozvoj funkční gramotnosti. Tyto kurzy jsou navíc pro dospělé Lucemburčany zdarma.

Podobné postupy v praxi uplatnily i další západoevropské země. Je patrné, že role státní správy je zcela určující a klíčová. Měla by dávat prvotní impulz k nastartování celého procesu. V České republice nám do jisté míry může být vzorem úspěšná osvěta finanční gramotnosti i s jejími pozitivní dopady.

Další důležitou roli v propagaci rozvoje funkční gramotnosti sehrávají také některé formy společenských předsudků, které dlouhodobě vytvářejí určité typy falešných dojmů. Jde například o to, že (EU High . . . , 2012, s. 79):

- výuka čtenářské a matematické gramotnosti je zcela na zodpovědnosti škol a po završení základní školní docházky je už pozdě na její další rozvoj;
- dyslexie je nevyлéčitelná nemoc, s níž nemůžeme vůbec nic dalšího dělat;
- někteří lidé se nemohou nikdy naučit číst, psát a počítat.

Pokud bychom měli identifikovat další překážky, které budou stát v cestě identifikaci nízké gramotnosti, budou mezi ně určité patřit také tyto okolnosti:

- lidé neradi přiznávají své nedostatky ve čtení, psaní a matematice;
- dospělí si často myslí, že jsou alespoň průměrní, nebo dokonce lepší, než jak tomu ve skutečnosti nakonec je;
- ti, co si uvědomují, že mají s porozuměním čteného textu (nebo se psáním) nějaké potíže, objevili způsoby, jak tyto handicapy před okolím maskovat;
- mnoho lidí si myslí, že jsou vlastně už příliš staří, aby tento problém řešili a aby se v něm mohli dokonce také nějak zlepšit.

Co naopak může za takových okolností pomoci je, že k uvědomění si tohoto nedostatku často dospělý člověk dochází při nějaké významné životní změně nebo události. Tou může například být výchova malého dítěte a potřeba přečíst mu před spaním pohádku nebo mu pomoci s domácím úkolem.

Hlavním stimulem k rozvoji funkční gramotnosti dospělých bývá obvykle silný motiv vlastní potřeby. Vzdělávací programy, které se tomuto tématu věnují, většinou mají časovou dotaci v rozsahu 100 výukových hodin a jsou realizovány v průběhu několika měsíců. Aby dospělý člověk byl ochoten takovou výuku absolvovat, musí být skutečně hodně motivovaný. V tomto případě je pro dospělé často velmi náročné sladit volný čas s jejich pracovními a rodinnými povinnostmi (EU High . . . , 2012, s. 82).

Správnou motivaci mohou v tomto případě pozitivně podpořit i prvky kariérového poradenství, v jehož rámci se klientovi – účastníkovi vzdělávání – například vysvětlí cíle, smysl a konkrétní využití funkční gramotnosti v praxi a zároveň se naznačí způsoby, jak tuto dovednost využívat nejen v osobním životě, ale i v pracovním prostředí.

Vlastní výuce musí předcházet důkladné zmapování úrovně gramotnosti (v tomto případě by bylo možné využít například aplikace PIAAC online), stanovení adekvátních vzdělávacích cílů a volba vhodných metod výuky. Základním stavebním kamenem je lektor, který by měl být velmi dobře kvalifikovaný pro tento specifický typ vzdělávání dospělých. Úloha učitelů a lektorů se v tomto případě z didaktického pojetí proměňuje. Jedná se spíše o průvodce, facilitátory a poradce, a tím se samozřejmě zvyšují i nároky na jejich dodatečnou kvalifikaci (Rein, 2010, s. 35).

V mnoha evropských zemích na rozvoji funkční gramotnosti spolupracují zaměstnavatelé se vzdělávacími institucemi. Na pracovišti se snáze rozpoznávají nedostatky v těchto dovednostech a lépe se pracuje také s motivací zaměstnanců, aby navštěvovali vzdělávací kurzy. Úzká spolupráce s realizátorem vzdělávání navíc umožňuje připravit specifické výukové prvky podle reálných potřeb zaměstnavatelů a často dochází i k lepší časové koordinaci vlastní výuky z hlediska možností účastníků i jejich zaměstnavatelů.

Závěrem

Funkční gramotnost tvoří nedílnou součást života člověka a výrazným způsobem dokáže ovlivňovat jeho osobní i pracovní život. Cílem této studie bylo dát do přímého vztahu aktuální potřeby dospělých v oblasti funkční gramotnosti se změnami na trhu práce, který stále více akcentuje vysokou míru gramotnosti a jistým způsobem vytlačuje na společenskou periferii lidi, kteří nedokážou aplikovat svoji funkční gramotnost v praxi. Současný technologický pokrok proměňuje skladbu pracovních míst, stejně jako nároky na jejich vykonávání. Zaměstnavatelé kromě odborných kompetencí upřednostňují pracovníky s flexibilními dovednostmi (mezi něž řadíme všechny složky funkční gramotnosti), neboť jejich pracovní využití je mnohem širší, než

tomu bylo dříve. K těmto změnám ale dochází i v dalších sociálních oblastech života a hrozí, že méně kvalifikovaní a méně funkčně gramotní lidé by se stále více mohli dostávat na okraj společnosti.

Česká republika se v posledních letech zúčastnila dvou mezinárodních výzkumů zaměřených na zmapování funkční gramotnosti dospělých – IALS/SIALS a PIAAC. Z celkových výsledků, které máme k dispozici, vyplývá, že v matematické gramotnosti je dospělá populace nadprůměrná a v ostatních dovednostech dosahuje světového průměru. Detailní rozbor ale odhaluje, že 80 % absolventů nematuritních oborů má v oblasti čtenářské gramotnosti velké nedostatky a více než 40 % dospělých má potíže s ICT gramotností.

Na rozdíl od vyspělých zemí, které se snaží stabilně rozvíjet funkční gramotnost dospělých, v České republice zatím nemáme navržený odpovídající systém, který by pomáhal tento edukativní problém řešit, přestože máme potřeby dospělých identifikované. Trvalé vzdělávání v oblasti funkční gramotnosti by navíc dospělým pomáhalo zlepšovat jejich postavení na trhu práce s přímým dopadem na výkonnost domácí ekonomiky, ale i na jejich osobní a společenský život.

Literatura

- DOLEŽALOVÁ, G., VOJTĚCH, J. 2013. *Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů škol – šetření v sekundárním sektoru*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání. 41 s.
- EU High Level Group of Experts on Literacy: *Final Report, September 2012*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. 120 p. ISBN 978-92-79-25498-7. DOI: <http://dx.doi.org/10.2766/34382>
- FREY, C. B., OSOBRNE, M. A. 2013. *The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?* [online]. c2013, poslední revize 17. 9. 2013 [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://www.futuretech.ox.ac.uk/sites/futuretech.ox.ac.uk/files/The_Future_of_Employment_OMS_Working_Paper_0.pdf
- KELBLOVÁ, L., MODRÁČEK, Z. 2014. *Dovednosti české populace v prostředí informačních technologií: tematická analýza dat získaných v rámci mezinárodního výzkumu dospělých OECD PIAAC*. Praha: Dům zahraniční spolupráce. 47 s. ISBN 978-80-87335-69-7.
- LEVY, F., MURNAME, R. J. 2004. *The New Division of Labor: How Computers Are Creating the Next Job Market*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 192 p. ISBN 978-06-91-12402-5.
- MATĚJŮ, P. 1998. *Funkční gramotnost dospělých: národní zpráva z projektu SIALS*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. 131 s.
- MÜNICH, D., ONDKO, P., STRAKA, J. 2012. *Dopad vzdělanosti na dlouhodobý hospodářský růst a deficit důchodového systému*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR, IDEA CERGE EI. 31 s.

- PALÁN, Z. 1997. *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Praha: DAHA. 159 s. ISBN 80-902232-1-4.
- PRŮCHA J., WALTEROVÁ E., MAREŠ, J. 2013. *Pedagogický slovník*. 7., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál. 395 s. ISBN 978-80-262-0403-9.
- PRŮCHA, J., VETEŠKA, J. 2012. *Andragogický slovník*. Praha: Grada Publishing. 296 s. ISBN 978-80-247-3960-1.
- RABUŠICOVÁ, M. 2002. *Gramotnost: staré téma v novém pohledu*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. 199 s. ISBN 80-210-2858-0.
- REIN, E. N. 2010. Didactical Design. In FEDERIGHI, P., TORLONE, F. (Eds.). *Low Skilled Take Their Qualifications One Step Up*. Firenze: Firenze University Press, pp. 27–38. ISBN 978-88-6453-174-8.
- SOMR, Z. ET AL. 2006. *Strategie celoživotního učení ČR*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání. 72 s.
- STRAKOVÁ, J., VESELÝ, A., KELBLOVÁ, L. 2013. *Hlavní zjištění z mezinárodního výzkumu vědomostí a dovedností dospělých PIAAC* [online]. c2013, poslední revize 10. 10. 2013 [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: http://www.piaac.cz/attach/vysledky/PIAAC_hlavni_zjisteni.pdf
- Strategie celoživotního učení ČR*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 2008. 89 s. ISBN 978-80-254-2218-2.
- TOVEY, A. 2014. *Ten Million Jobs at Risk From Advancing Technology*. c2014, poslední revize 10. 11. 2014 [cit. 2015-04-13]. Dostupné z: <http://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/industry/11219688/Ten-million-jobs-at-risk-from-advancing-technology.html>
- VETEŠKA, J., TURECKIOVÁ, M. 2008. *Vzdělávání a rozvoj podle kompetencí: kompetence v andragogice, pedagogice a řízení*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského. 140 s. ISBN 978-80-86723-54-9.

Autor

Mgr. Tomáš Chochole, Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta designu a umění Ladislava Sutnara, Univerzitní 28, 306 14 Plzeň,
e-mail: chochole@fdu.zcu.cz